

posztmodern intellektuális szcénát. Úgy vélem, szociológusként gondolkozva a posztmodernről éppolyan indokolatlan számon kérni rajtam Martin Heidegger vagy a Jacques Derrida téziseit és nyelvezetét, mint ahogy egy vallásszociológusnak sem kell letennie a vokását Hegel vagy Feuerbach mellett. A poszt/modernitás számomra *társadalmi feltétel*, olyan körülmény, amelyben benne élünk, és amelynek jelentését és hatásait kell vizsgálnunk, nem pedig kinyilatkoztatásokba és kiáltványokba bonyolódunk. Amint ezt Zygmunt Bauman igen találóan megfogalmazta: „*Nem posztmodern szociológiát kell csinálnunk, hanem a poszt/modernitás szociológiájával kell foglalkoznunk.*” Ez a velős állítás persze nyitva hagyja azt a kérdést, hogy a „poszt/modernitással foglalkozás” milyen formát öltjön.

2. Bauman, Zygmunt: LIFE IN FRAGMENTS. Oxford, Basil Blackwell, 1995.

3. Reich, Robert B.: THE WORK OF NATIONS. Vintage Books, New York, 1995. 7.

4. *Népszerű*, 1952. július 11.

5. Hogy egy másik, kissé perverz illusztrációval is szolgáljak a piaci csáberő érzékeltetésére: a nyolcvanas évek végén megjelenő félfasiszta skinheadek már nem vették át a harmincas évek náci mozgalmának természetjáró, hóban is rövidnadrágban tornázó puritanizmusát, melyet Günter Grass BADOGBOD-jában hideglelős szépséggel örökít meg. Hajuk levágása után azonnal és még jóval az első lincselés előtt az áhitott uniformisra próbálnak szert tenni, ez pedig nem bakancs és dzseki, hanem Martens-bakancs és amerikai bomberdzseki; nem a szükségletkielégítés, hanem a fogyasztói árufetisizmus olvasztja egybe a lendületes rasszisták kis közösségeit.

6. Tocqueville, Alexis de: A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM. Atlantisz, 1994. 39.

Váradai Monika Mária

MINDSZENTI LAPOK (I)

Határok. Üzekedő kutyák az utcán, szokatlan látvány, az emberek kutyabuzik lettek, vélekedik Kovács Sanyi, tamáskodom, öt évvel ezelőtt még a határőrség embervadászatra kiképzett farkaskutyái őrizték a mindszentieket nyugalmát, *csendes volt az élet, az emberek nyugodtabbak voltak, idegent itt nem lehetett látni, higgye el, nem nosztalgia ez, a bezártság jót is tett, most jár itt mindenféle árus, árul, amíg el nem visz valamit, kicsit a bőre is sötétebb, mint a többi emberé...* A határőrök és a katonák először bent a faluban, a Noé-féle vendéglőben tanyáztak, az őrs kétszintes, vörös téglás épülete, a tisztek szolgálati lakásai a hetvenes években azután olyannyira a falun kívül épültek meg, hogy a településtábla – Harcsa őrsparancsnok örök sérelmére – csak a föltűnő épületegyütttest elhagyva ötlük az utazó szemébe. A katonák és a határőrök 1990-ben elmentek, az elárvult őrsöt – az állagmegőrzést egyik tisztfelenség gondjaira bízva – ’95 májusában végleg bezárták. A *Kiváló Határőrközség* is lekerült a *Pinkamindszent* alól, 1990-ben, még a közös tanács idején az SZDSZ meg az MDF fölvetette, hogy sürgősen távolítsák el e szegyéntáblákat, ám a tanácstagok akkor ragaszkodtak ahhoz, hogy fönmaradjanak, mondván, *megdolgoztak érte.*

Mindszentre közel ötven esztendeje egy irányból lehet érkezni, a falu közepén, az útelágazásnál is csak Körmend felé mutat a tábla, Németújvár és Sároslak neve, re-

menykedik az egész falu, tán hamarosan megint kikerül, most már mint Güssing és Moschendorf. Abból az egy irányból sem könnyű idejutni, az iskolajáratot is beleértve, hétköznapiokon kilencszer fordul a busz Körmend és Pinkamindszent között, este hét után három órát kell várni az utolsó buszra, és a VOLÁN '95. június elsejétől éppen a 18.45-ös járatot szünteti meg. Mi lesz azokkal, akik a városban dolgoznak, és nincs autójuk, nem lehet tudni, a képviselő-testület nem tudja kifizetni a havi hatvanezer forintot, amelyet a VOLÁN azután kért az eddigi járatpárok üzemeltetésére, hogy a testület elfogadta a falu költségvetését, benne a havi húszezret a buszközlekedés támogatására, hitelt az önkormányzat pedig ezután sem akar fölvenni; *ha kell, ülősztrájk-ra is készek vagyunk...*

Mindszent végállomás, innen visszafordulhatok vagy gyalog mehetek tovább, egészen addig, amíg meg nem pillantom a sorompót, mellette ócska táblán kifakult zöld betűkkel a felirat: ÁLLAMHATÁR. A mindszenti metettől Sároslak nincs egy kilométerre, idelátszik a temető kerítése, a templom tornya, a pajták szabályos sora, már egy órája bóklászom erre, és senki nem jön utánam, nem kér igazolványt, nem fog rám fegyvert, kiderül később, hogy a délutáni, esti órákban érkezik a járőr Körmendről. Megkönnyebbülök, amikor végre megáll mellettem a dzsip, és fölteszik a kérdést, ki vagyok, honnét jöttem, meddig szándékozom maradni, és miért éppen a határ felé támad kedvem sétálni. Mert másfelé nem lehet. Úgy érzem, szellemesre sikeredett a válasz, ebben maradunk, már csak közvetlenül a határon tartóztathatják föl az embert, az elkövetkező napokban azután mindannyiszor mosolyt váltok a dzsipben ülőkkel, valahányszor elsétálok a sároslaki vagy a németújvári határ felé. Az első találkozás a határőrökkel azonban még várat magára, baktatok Sároslak felé, csak a madarak hangorgiája hallatszik, eltűntek a gólyalábakon álló őrtornyok, egyetlen, elhagyott fészkerre emlékeztető bódé hajol a föld felé, a telefonpóznák között leszakadt drótokat cibál a szél. Valamiféle könnyedséget érzek, szabadság bizserget, milyen egyszerű lenne kikerülni a sorompót és átmenni a másik oldalra, igaz, minek? Eddig a sároslaki repceföldeket bámultam, aztán megértem, hogy nem kell óvni tőlem a magyar határt, amikor végre észreveszem a repce sárgájából kinövő barna fabódékat, meteorológiai mérőállomásnak is tűnhetnének, vagy vadászesnek, de nem azok.

1922-ben apám volt a községi bíró, akkor már állt a trianoni határ... Aztán egyszer csak idegenek érkeztek, nem magyarok voltak, tolnács is volt velük. A kisantant jött. Megkérdezték apámat, hová akar tartozni a falu, magyar vagy osztrák akar-e lenni. Itt senki nem beszélt németül... Népszavazás nélkül, észrevétlenül húzták meg a ma is fennálló államhatárt, s noha Pinkamindszent ezzel elveszítette a körjegyzőségéhez tartozó Kertest (Gaas), Lovaszadot (Luising), Németbüksöt (Deutsch Bieling) és Nagysároslakot (Moschendorf), s noha a község határának kétharmada egyúttal államhatár lett, az új helyzet nem jelentett megrázkódtatást a falu lakói számára. Az államhatárt itt lényegében a nyelvi határok mentén jelölték ki, s ez a tény a túloldalon jelentette a kétnyelvűség fokozatos elsorvadását, amennyiben az iskolai oktatás és a hivatali ügyintézés nyelve a magyar helyett a német lett. Pinkamindszentre jó néhányan hoztak asszonyt maguknak környékbeli német falvakból, a falu iparosainak többsége nem magyar származású volt, mindeme gyűltmentek azonban elmagyarosodtak, gyerekeikkel már csak magyarul beszéltek. A kétnyelvűség alapjának a Monarchia idején az iskola mellett a cseregyerek-intézmény bizonyult, ám ez mindenekelőtt azt jelentette, hogy a mindszenti parasztok a szegé-

nyebb német falvakból fogadtak fel gazdasági cselédeket, az ő helyükre 1921 után a horvátok léptek. A személyes, baráti kapcsolatok kétségtelenül meglazultak a határ megvonása után, ennek fejében viszont a kapcsolattartás más formái virágoztak ki. *Az egész falu csempészett*, a mindszentiek például süvegukorért is Sároslakra jártak, vitték a tojást, a tyúkot, hozták a lúgkövet, tűzkövet, kerékpárt, dinamót, azok viszont idejöttek lisztért, húsért, ha a két mindszenti vendéglős, felváltva, hetente kétszer állatot vágott, és Körmendre ruhaanyagért. Nagyban csak néhány fiatalember üzletelt, akik falkákban hajtották át a marhákat a határon, *a gazdaemberek abban nem vettek részt, amit ezek nyertek, azt a Noé-kocsmában elülták, elfeküdtek az árokba... mind elpusztultak*. A mindszenti *zsellérek* átjártak feketemunkára, a Batthyány család uradalmi erdeiben vágták a fát; a tehetősebbek, szorgosabbak a sároslaki határban is szereztek földet, és kis igazolványukkal jártak át művelni őket; néhányan nemcsak a körmendi, hanem a németújvári és monyorókeréki (Eberau) takarékbá is *bekuporgatták a pénzüket* – aztán a második háború után ez a pénz elfolyt, mint a víz. A mindszentiek számára a legnagyobb búcsú a kertesi Nagyasszony-napi búcsú maradt, onnan hazafelé a sároslakiak vendégtették őket kaláccsal és borral; a mindszenti tűzoltóbál és tűzoltómajális messze földön híres volt; és ha megszólalt hétvégeken a sároslaki rezesbanda, a fiatalok igyekeztek át *túlra*, táncolni. Házasság ez idő tájt egy köttetett a határon át, Noé János kocsmáros Sároslakra kommandálta fivére egyetlen fiát, noha az apa berzenkedett: *János, hát nem tudod, hogy magyar vér és német vér egy tálban nem fér meg?* Ez a házasság a maga nemében páratlan volt, mindszenti férfiak ugyanis hozni szoktak asszonyt, maguk nemigen mentek el. A Noé fiú, aki Szentteleken tanulta ki a hentes-mészáros szakmát, és Németújvárott a pincérséget, ez idő tájt egy vasaljai kocsmáros lányának udvarolt, a kommandálás mégis sikeresnek bizonyult; mindenütt *nagyon fogták Jóskát*, mert, a szokással ellentétben, *mindjárt vitte vele a birtokot, nem úgy, mint máshol*, a sároslaki leány hozománya pedig egy mézárósüzlet és egy kocsmá volt.

A mindszentiek éltek, elzárva, elfeledve, mint a rezervátumban. Egyik napról a másikra húzták fel a szögesdrótot 1948-ban; akik tegnap együtt borozgattak a Gáspár-kocsmában, ma a földeken dolgozva féltek akár csak egymás felé nézni is, csupán az idősebbje mérészkedett átkiabálni a szuronyos katona mellől a határon, ha meghalt valaki, akinek voltak még odaát barátai. Először botló-, azután taposóaknákat raktak le, '56 tavaszán felszedték, hogy egy év múlva ismét lefektessék őket, '75 tájéka aztán végérvényesen felszedték őket; a megáradt Pinka jó néhányat átsodort a határon, a balesetek miatt az osztrákok tiltakoztak. Azután, illeszkedve az *országos főirányhoz*, jött a *rendszer*, határsértő itt át nem juthatott, *rendszerjelzésre a hivatásosak mentek ki, nem a kiskatonák, kommunista éjszakám sok vót*, emlékezik Harcsa őrsparancsnok, persze a technika nem volt elegendő, engedély nélkül se ki, se be nem léphetett a halandó. Esküvőkre, temetésekre nem érkeztek meg a rokonok; a mindszentieket saját földjükön igazoltatta a sor-katona; egy időben a kollégiumban lakó diákok kijelentkezése is előírás volt; ha este gombászni támadt kedve valakinek, *a vargánya akkor nő, amikor gyengül a hold*, és Harcsa őrsparancsnok letiltotta, nem volt mit tenni, őt magát is megállították a katonák, az ő rokonainak is harminc napig kellett várakozniuk az engedélyre, hogy beléphessenek a határsávba. Nem is haragudtak rá vagy akár csak a katonákra az emberek. *Meg lehetett szokni*. Aki autóval járt Körmendre, lassított, felvillantotta lámpáit a sorompó – az országtól elválasztó határ – előtt, így jelezte a posztoló katonáknak, idevaló,

egyszer villantok, nem mozdul semmi, elaludtak szegény katonák a bódében, amikor felébresztetem őket, hát nagyon megijedtek, kértek, el ne áruljam őket... A Körmend–Németújvár vasútvonalat 1959-ben végleg felszámolták, a három pár sínt, amelyeken a második világháború utolsó hónapjaiig naponta hat pár vonat haladt át, fölszedték, az indóházból szolgálati lakás lett. Az emeleti szobákból úgy látszott, Sároslak, az őrtornyok, a szögesdrót karnyújtásnyira vannak, Péterfiék hát nem néztek ki gyakran errefelé, a földön is inkább a legtávolabbi sarokba vonultak, ha egy osztrák gazda túnt fel a túloldalon. A vasfüggöny lebontásakor Péterfiné örömébe zavar, tanácsstalanság vegyült, az ember megszokta, amikor nem lehetett, tudomásul vette, nem törődött vele, most már, hogy szabadabb, és jó lenne, most rossz, hogy olyan semmilyen, olyan nem tudjuk, mik vagyunk... még útlevelem sincs...

1956-ban egyszer már megnyílt a határ, akkor több ezren mentek át itt a *szabad világba*, a mindszentiek segítették őket, kosztal, kvártéllyal, tanáccsal, fel-felröppen a megjegyzés, bizony ezt és ezt a házat abból tudták felújítani a hatvanas években, amit a szolgálatok fejében elszedtek a távozóktól, és elszedtek mindent, pénzt, ékszer, oly mindegy már, mindenesetre a keletnémeteknek nem kellett a segítség, ők csak átzúdultak itt, nem úgy a *románok*, Péterfiék megdermedtek az éjszakai hangzavarra és a gyereksírásra, és azután már nem tudtak elaludni, *másnap mondta a kiskatona, hogy el szokott fordulni, de ezek éppen szembejöttek vele, muszáj volt riasztani...* Abban a kis időben, ameddig a keleti inváziótól félve nem húzták fel a barna őrtornyokat a másik oldalon, következmények nélkül lehetett határt sérteni, egy-egy üveg sör az osztrák határőrnek, és nem kellett megtenni az ötven kilométeres kerület a két mázsa vetőbúzáért vagy kuplungkinyomó csapágyért, *háton átvittük a zsákokat, na de ma már ezt nem merné megkockáztatni az osztrák barátom.* A vasfüggöny lebontásakor mutatkozott meg igazán a rendszer pazarló jellege, Köteles Poldi háborgott, *csupa csádé* itt minden, elhanyagolt, gazos volt a határsáv, ráadásul a bontás szemetét is szétdobálták, *ideállítanám a kommunistákat, szántsák föl az egész határt.* Az igazságtételre nem került sor, a határnyiladék tisztítása 1992 óta önkormányzati hatáskör, az egy méter széles és tizenhárom kilométer hosszú sávot, ahol füvet, gázt, aljnövényzetet kell eltávolítani, hogy az államhatár *belátható* legyen, önként jelentkező mindszentiek között sorsolták ki. Az érdeklődés meglehetősen nagy volt, tizenhét család jelentkezett, hisz a kezdeti huszonötezer után ma harmincezer forintot fizet a Belügyminisztérium az önkormányzatnak, s az tovább a mindszentieknek. Az adólevonások arra ösztönözték a jelentkezőket, hogy nyugdíjas, esetleg rokkant családtagjaik nevére vállalkozzanak a munkára, ám a családok lényegében együtt dolgoznak, és az a legszerencsésebb, akinek a hétszáz métert a Tamás-erdőn sorsolták ki, igaz, hogy több vesződése akad, de nemcsak pénzt kap, hanem tüzelője egy részét is hazahordhatja, s ez igazán nagy haszon, hisz egy télre legalább huszonnégyezer forint értékű tűzifa beszerzése szükséges.

Fogyatkozások. 1900-ban Pinkamindszinten 132 házban 829 lélek élt, kilencven esztendővel később 107 a házak és 197 a lelkek száma. Az itt élők megfogyatkozása e században mindvégig tartó folyamat, drámai intenzitásúvá és visszafordíthatatlanná 1950 után válik. 1949-ben 659, 1960-ban 489, 1980-ban 261 ember lakik a faluban.

A századfordulón Pinkamindszent agrártelepülés, a mezőgazdasági népesség aránya (78%) alig valamivel alacsonyabb, mint a mindszenti körjegyzőséghez tartozó falvakban, ahol ez az arányszám – Sároslak (74%) kivételével – meghaladja a 80%-ot.

Ebből az agrártérségből emelkedik ki Németújvár és Körmeny; Németújvár kétezres település, ám a Batthyány-rezidencia, a Ferenc-rendi klostrom és a jelentős számú izraelita népesség ellenére periferikus helyzetű falu, Körmeny a maga Batthyány-kastélyával, városi társadalomszerkezetével, igazgatási, egészségügyi, oktatási és szolgáltató intézményeinek egész sorával a térségi centrum. A környező agrártelepülések főlegesen népességét azonban nem tudja fölszippantani, a társadalmának 47,5%-át alkotó ipari és kereskedelmi népesség kisiparból és -kereskedelemből él; a 370 ipari üzemből mindössze öt foglalkoztat húsznál több alkalmazottat. Márpedig főleg az agrárnépességben bőven akadt. 1910-ben a mindszenti mezőgazdasági keresőknek (271) mindössze 37%-a rendelkezett önálló birtokkal, a 101 birtokos gazda közül 74 birtoka 10 hektárnál kisebb volt; a mindszenti társadalom parasztokra és zsellérekre oszlott, mindenekelőtt az utóbbi csoport tagjai voltak rákényszerülve arra, hogy egzisztenciájukat Mindszenti kis időre vagy végleg elhagyva teremtsék meg.

Kétnyelvű nyilatkozat Melynek erejénél fogva én az alulírott Köteles Ignác Vasmegye Pinka Mindszenti községi származású, jelenleg sz. 1386 Newport utca, Northampton Pa. (Észak-amerikai) lakos ezennel kötelezőleg kijelentem és kinyilatkoztatom, hogy Vasmegye Pinkamindszenti Magyarországban lakó (... éves) Köteles István fivérem ide hozzám Amerikába kivándorolhasson, én nevezett fivérem számára neméhez és korához képest megfelelő és jól jövedelmező keresetet szerzendek és biztosítandok, ha pedig ez nem sikerülne, én nevezett fivérem társadalmi állásához mértén megfelelően magaméból eltartandom, sőt szükség esetén hazaszállítását is magaméból eszközölnöm anélkül, hogy az eképp származandó költségeket és kiadásokat magától a fivéremtől követelni fogjam. Minden esetre pedig nevezett kivándorolni szándékozó névszerint – Köteles István fivéremet magamnál állandó felügyelet alatt és családom tagjaképp fogom tartani és ügyelni fogok arra, hogy erkölcsi veszélynek kitéve ne legyen. Magamnak állandó és jól jövedelmező keresetem van, azonfelül jelentékenyebb összegű készpénz tőkém, és így fenti vállalkozásomnak mindenkor megfelelni képes leendek. Mindezeknél fogva, tisztelettel kérem a hazai tekintetes hatóságokat, hogy fentnevezett kiskoru számára útlevelet kiadni méltóztassék. 1922...

A múlt század hetvenes éveitől a nyugat-magyarországi térség, majd egészen az ötvenes évekig Dél-Burgenland azokhoz a területekhez tartozott, ahol a kivándorlás magától értetődő, természetes lehetőséggé, stratégiává vált. 1890 és 1914 között a térségből harmincháromezer ember távozott, hogy mindenekelőtt az észak-amerikai iparvidék városaiban, Chicagóban, Pennsylvániában és New Yorkban próbáljon szerencsét. A kivándorlás elsősorban a kisebbségi településeket érintette, Sároslakról az 1880 és 1960 közötti években négy-öt száz ember vándorolt ki az Újvilágba, lényegében nincs olyan család, ahonnan legalább egy, de inkább több családtag el ne ment volna, s noha *odaát* is egymás között házasodtak, mindössze tizenegy család tért vissza végleg. A hazatelepedők építették a falu első tágasabb házait és fürdőszobáit. A kint maradtak szerepe azonban fontosabb volt, pénzzel, ruhaneművel és a modern világ olyan csodáival látták el rendszeresen az otthoniakat, mint az alsónadrág és a csokoládé. Mindszenti a visszaemlékezők mindössze harmincegy emberről tudtak, akik egyszer vagy többször Amerikába mentek, közülük tizenegy nem tért haza. Köteles Ignác ama férfiak közé tartozott, akik, míg a harmincas évek elején végleg itthon nem maradtak, többször fordultak a két világ között, felesége valahány hazalátogatása után gyermeket szült, az első és a legfiatalabb születése között röpké húsz esztendő telt el. A zsellérsorú Ignác is azért ment Amerikába, hogy az ott összekuporgatott pénzből

ittthon földet vásároljon, gazdálkodjon, parasztbirtoka legyen. Hazatérvén, hisz oly sokáig volt gyári munkás Amerikában, mégsem tudott sikerrel gazdálkodni, csak Gyula fia emberfeletti erőfeszítései nyomán nőtt hatalmas szénakazal – annak jeleként, hogy jó, dolgos a gazda – a ház mellett, ő maga, tán egyszer, marhacsempészettel is próbálkozott, de az ostor nyele megkoppant a hídon, lebukott. Mehetett volna vasutasnak is, de *nem szalutál senkinek*, mondta, büszke volt és jól öltözött, öltönyt, ezüstórát, kalapot, aktatáskát hordott, a hazaküldözgetett pénzen kívül ez maradt Amerikából.

Az otthon megélni nem tudó mindszentiek többsége nem ment ilyen messzire falujától, számukra a főváros és Szombathely adott munkát és otthont.

A szögesdrót és az aknák első évtizedében a rezervátumlét, a kuláklista és kitelepítés, a beszolgáltatások traumája és a nyomukban támadt félelem sem tudta szétzilálni a mindszenti paraszttársadalmat; a falut nem érintette a kollektivizálás első hulláma, nem volt egyetlen gazda sem, aki az ötvenes években földta volna gazdaságát. *Éltek az emberek, ahogy tudtak, abból, ami a beadások után maradt*, makkot szedtek, saját erdeikből kivágták és eladták a fát, telepítették a Kapui-erdő fenyőit, gazdálkodtak tovább, s úgy tűnik, nem eredménytelenül: Puskás Ignác istállójában például 1959-ben, a tészesítés előestéjén tizennégy marha állt; a falu emlékezete egyöntetűen megőrizte azt a döbbenetet, amelyet 1956-ban, a határ megnyílásakor éreztek, látván a szovjet megszállási övezetben élő sároslakiak *borzasztó szegénységét*. Ekkor még volt annyi fiatal, hogy nem jelentett problémát az OBSITOS vagy a MÁGNÁS MISKA színrevitele az iskola udvarán álló szénapajtában, még éltek régi szokások, a kukoricafosztás, tollfosztás, mikulásoszás, lucázás, a profánabbak közül a megszúpolás – jegyespárnál korábban érdekelték az eljegyzés napjának éjszakáján zsúppal, aprótőrekkkel szórták meg a pár háza táját –, vagy az utcai kiskapuk összehordása. A rönkhúzás mellett egyik jellegzetes farsangi szokás volt a jegyben járók utcai kiskapuját kicserélni, miként azonban Kömlői Sándor, Mindszent utolsó tanítója és egyben krónikása feljegyezte, e szokás a későbbiekben eldurvult, kikapós menyecskéket és hűtlen férfiakat emlékeztetett a falu figyelő szemére, *1953-ban a legények vagy 30 utcai kiskaput hordtak össze a község hídmérlégre, kupacba rakva...* Az ötvenes években mégis mentek el innen, s nem csupán a húsz-harminc fiatal 1956 őszén, hanem mindenekelőtt a kis földű szellércsaládok és iparosok gyermekei, a szocialista nagyipart építeni.

Noha a parasztcsaládok gyermekeit ezekben az években kezdték magasabb iskolák felé terelgetni, ez a gyakorlat 1960-tól, a Pinkavölgye Termelőszövetkezet megalakításától vált általánossá. Kömlői Sándor, aki 1947-ben kántortanítóként jött a mindszenti elemi iskolába, 1972-ben kis statisztikát készített a *felszabadulás óta az iskolából kikerült növendékekről*, akik közül 32 egyetemi, főiskolai diplomát szerzett, 26 *érettségivel magasabb beosztásban van*, 33 szakmunkásképzőt végzett. Ebben az esztendőben két fiatal volt felsőfokú intézmény diákja, 24 volt a középiskolások, 9 a szakmunkástanulók száma. *Ezen kimutatás alapján megállapítható, hogy a volt növendékek közül alig maradt itthon valaki, aki majd a község lakóinak számát növelné*, szögezte le a tanár úr, majd hozzáfűzte, *ez az iparosodás következménye*, akárcsak a gyerekszám csökkenése; az 1944/45-ös tanévben még 61 tanulót iskoláztak be a mindszenti iskolába, az 1972/73-as tanévben ez a szám 25. A mindszenti parasztcsaládok kétségtelenül gyorsan és eredményesen reagáltak az iparosodás, a kollektivizálás, majd a körzetesítő településpolitikára, a rezervátumlét hatásaira, és minden erejükkel azon munkálkodtak, hogy gyermekeit kimenekítsék a faluból. *Mindszent sok okos embert adott*, a parasztcsaládok gyermekei, unokái

szombathelyi, fővárosi értelmiségiekké váltak, akik számon tartják egymást, és akiket számon tart a falu; a szombathelyi kollégiumigazgató segített a városban elhelyezni a diákokat, a ma már országosan ismert bankár szerzett hitelt a szövetkezet nagyberuházásához, *összetartó, nem széthúzó falu Pinkamindszent*, vélekedett '90-ben a közös vasaljai tanács adminisztrátora, *az elköltözöttek is tudják, hogy melyik fonáknak hová megy a vége*. És az elköltözöttek, a tanultak, a sikeresek hazajárnak, együtt ünneplik a vásárnapot az idős mindszentiekkal, és a bankár úr mérnök sógorával lekaszálja a füvet, kapál, mert itt mindig ez volt a rend, a diákok, amikor otthon voltak, dolgoztak a gazdaságban, *a gyerek ezzel szolgálta vissza, hogy szülei tanúttatták*. Azok a fiatalok, akik *üde-maradtak*, akik nem tanultak tovább, és a szövetkezetben vagy Körmenten dolgoztak, a falu, az idős parasztok szemében kudarcot vallott emberek, akiket a tehetetlenség és tehetségtelenség kötött Mindszenthöz.

1950 és 1969 között Pinkamindszent önálló tanáccsal rendelkezett, ebben az évben Kemestaródfa és Magyarnádalja falvakkal egyetemben a vasaljai közös tanácshoz tartozó társközség lett, egy évvel később a szövetkezetek körzetesítése is lezajlott, Mindszent elvesztette mégoly csekély autonómiáját is. A közös húsz esztendő mindszenti olvasata tömör és egyszerű: *Vasalja csak elvett, Vasalja csak jól járt a demokráciában*. A közös tanács idején nem került sor fejlesztésekre, megszűnt az elemi iskola, s az épületet, a kántortanító házával együtt, csakúgy, mint az indóházat, eladták. Mindszent volt erősebb a gazdálkodásban, gazdagabb állatokban, földben, erdőben, vélekednek a mindszentiek, a faluban mégis csak egy növendéktelep létesült, a Kapui-kastély és a Noé-malom mellett épültek fel az istállók, és, dohogott '90-ben Köteles Gyula, *ha deficittel zár a téesz, megvágják az erdőt, vágják a fát a mi erdeinkből, ma is elment itt két teherautó, viszik nyugatra, és mi mit látunk belőle!*, a választások évében mégis nagyobb veszteség bántotta a mindszentieket, a Noé-vendéglő elbontása. Miután az őrök kiköltözött a hatalmas épületből, azt a mindszenti szövetkezet vásárolta meg, ma potomnak tűnő pénzért, állítólag százezer forintért. Az egyesülés után a vasaljai szövetkezeté lett a vágóhid, a jégverem, az istállók, pajták és a nagy épület; a kocsmarész, az öregek két szobája és a hadapród korában balesetben meghalt Jani fiatalúr szobája – *ilyen temetés nem volt Mindszenten még egy, két fekete ló húzta a hintót!* – és a rácsos ablakú vendégszoba, vagy ahogy nevezték, a *purgatórium*, báli időszakban *lappangó nagy szerelmesek* búvóhelye. A szövetkezeté lett a Kapui-kastély és Noé János egykori malma is, mindkettő állaga leromlott, a háromszintes malom gabonarakárként szolgált, aztán amikor beázott a tető, lejjebb költöztek a zsákokkal, és így húzódtak egyre lejjebb, mignem az épület ma üres, hasznavehetetlen, pusztuló, csak erős téglái dacolnak a hanyag történelemmel. A malom tőszomszédságában álló kastély pincéjét egy megfejtethetlen eredetű „legenda” szerint immáron beomlott alagút kötötte össze a Batthyány család németújvári erődtírányával. 1990-ben még a „túloldallal” való megszakíthatatlan, búvópatakként élő kapcsolatról szólhatott a legenda, ma csak az üres falakat látni, az ablakok üvegét ki tudja, honnan érkezettek és hány évtizede törték ki, felbukkantak külföldiek is, érdeklődők, akik azután visszahőköltek a látványtól, a szagtól, *az egyik vevővel mentünk volna ki, és egy döglött borjú feküdt az úton*, marhaistálló mellé tízmilliót investálni csak a renoválásra, kockázatos vállalkozás, mégis hasznosnak bizonyult az üres épület, '94-ben itt vacakolták el a crossbar telefonrendszer kubikosmunkáihoz szerződötetett kelet-magyarországi napszámások. A malom és a kastély a Pinka folyó hidján túl áll, a Noé-vendéglő a körmend–németújvári út elágazásánál, a falu központjában. A vala-

mikori jégvermet az 1930 óta működő posta számára adta bérbe a szövetkezet, a hatalmas gazdasági épületekben traktorok állnak. Csak a hajdani vendéglőt s egyben lakóházat nem tudták mire használni, ezért felesben lebontatták az egyik *gyüjtment* mindszentivel, a falu morgott, dohogott, kiderült, a vagy százéves épület téglái kiváló minőségűek, *ilyet ma már nem gyártanak*, megszólták a bontót és a bontásban közreműködő *pereputtyát*, s ha a Noé-kocsmá elhordását megakadályozni nem tudták is, mindszenti mértékkel tiltakoztak; *az egész falu haragszik rá, ezért nem is segít neki senki*.

Fogyatkozó, előregedő falu a nyugati határsávban, elzárva az ország maradékától, *elfeledtek minket*, s közel félszáz esztendeig a kanonizált történetírás is feledtetni akarta a mindszentiek emlékeit a második világháborúról. Nem az ország minden zugából idevetődött menekültekről volt szó, nem is arról a *közel tízezer ukrán* nőről és férfiról, akiket a szovjet hadsereg hazatelepített Ausztriából, és akiket három-négy hónapig Sároslakon és Mindszenten helyeztek el, noha ellátásuk igencsak megterhelte a két falu lakóit, hanem arról, hogy a háború utolsó napjaiban két hétig határukban húzó-dott a front. *A felszabadulás időpontja kényes, megoldhatatlan föladat*, jegyezte meg Kömlői tanár úr '72-ben, az volt még '90-ben is, azóta a történetírás orvosolta a mindszentiek e sérelmét; nem Nemesmedvesé, hanem Mindszenté az utolsóként fölszabadult magyar település kétséssé vált dicsősége.

Mindszent. Akik itt maradtak, a városon élő gyermekeiket hétvégeken hazaváró parasztemberek a közösség fogyatkozásai ellenére igyekeztek tartani a valahai rend értékeit, elemeit. Megőrizték, táplálták és a kíváncsi idegennek szívesen adják tovább a példás magyar parasztfaluról alkotott képet; dolgos, takarékos, józan világ volt az övék, a falut rendes, vallásos emberek lakták, *szelídek, itt a bálók is csöndesek voltak, nem volt verekedés*. A mindszenti társadalom karakterét a parasztlakók formálták a maguk képére, közibük vágyott a földtelen, törpebirtokos zsellér, hozzájuk igazodott éppúgy, mint a néhány iparos, aki, hogy megéljen, maga is bibelődni kényszerült néhány holddal, és tudomásul vette, hogy a sorban csak a parasztlakók után következnek.

Mindenek előtt állt a föld. 1930-ban a község területe 1915 kat. h., ebből szántó 732, rét 676, erdő 372 kat. h. A külföldi tulajdonban lévő és a korlátolt forgalmú földbirtokoktól (mindösszesen 286 kat. h.) eltekintve 1935-ben 1590 kat. h. állt a falusiak rendelkezésére; a parasztlakók átlagos nagysága 7,4 kat. h., az 1–5, ill. 5–50 kat. h. közötti földbirtokok száma 119, ill. 101 volt. A művelhető határ kicsi volt, a birtokok egybentartását nehezítette az egyenlő öröklés elve és többé-kevésbé érvényesített gyakorlatok, így minden lehetséges eszközt alkalmazni kellett a parasztlakók megtartására és növelésére. Kétségtelenül azok a mindszenti családok indultak a legjobb eséllyel, akik a múlt századi tagosítás idején a legtöbbet, *félhellet*, kb. 16 holdat tudtak vállalni – a fertály 8, az oktál 4 hold volt –, ám minden új generációban fennállt a veszélye a családi birtok szétaprózódásának. A születésszabályozást a közösség nem tekintette legitím eszköznek, *ahogy gyüjt*, az asszonyok egész szülőképes korának kihasználása viszont annyit jelentett, hogy a szülők mindaddig nem voltak kötelesek kiadni felnőtt örökösök számára az őket megillető örökrészt, amíg kisgyermek volt a háznál. A lányok nemigen *jussultak* a birtokból, őket pénzzel fizették ki, *jobban csak megmaradt a férfiaknak a birtok*, s a férfiak közül az kapta a többet, hisz mégiscsak *többet érdemel*, aki otthon maradt, *mert biz' annak köll elbánni az öregekkel*. A nős fiúgyermek azután, részint mert ha el is költöztek, a jussukat nem kapták meg rögtön, részint, mert majdnem mindig akadt családtag, aki valamilyen okból kiesett a gazdálkodásból,

ill. az öröklésből, *összült gazdálkodtak* a családi birtokon. A családi munkaszervezet határozottan és gyorsan reagált, ha valaki *elveszett* a háborúban, ha gyermekek árvultak el; valamelyik testvér vagy nagybácsi vállalta át a család eltartását és a birtok művelését. A családi munkaszervezet határai igen rugalmasak voltak, már csak azért is, mert *a mi falunk az ollan vót, hogy majdnem mindenki rokkon*. A birtok egybentartásának, növelésének legkézenfekvőbb eszköze a házasság volt, akad számtalan példa, éppen a legnagyobb birtokosok körében, testvérpárok keresztházasságára, levirátusra – az elhunyt férj helyére fivére lépett –, közeli vérrokonok közötti házasságra; a második fokú unokatestvérek esküvőjéhez püspöki engedélyt kellett kérni. Ahhoz, hogy a legnagyobb mindszenti parasztbirtok 1930-ban 57 kat. h. legyen, az ügyes gazdálkodáson kívül számos tényező együttállása mutatkozott szükségesnek; az induló félhely, *magtalan* nagybácsik családra visszazálló része, és jó házasság, egyetlen örökös leánnyal, *a nagygazdák már jobban fogták a földet, kevesebb gyerek is volt, mondjuk két fiú, az egyiket taníttatták...* Az egyik – esetleg több – fiúgyermek taníttatása csak bizonyos birtoknagyság felett tűnt értelmesnek, a családok nagyobbik részében ezt a lehetőséget, tanítói unszolás ellenére, elutasították, mondván, *sokba gyün*.

A házasodás *forgott, mint kerekés tóban a víz*, ennek az endogámiának az árát megfizették azok a *nyomott, kelekótyaforma* családok, ahol betegeskedtek és *mind elpusztultak*, azok a *hibás* fiúk és lányok, akiket nem lehetett kiházasítani, *öreglegény és öregleány* nem jussolt, a családban maradt, és dolgozott a testvéreire, a rokonaira. Akik pedig nem itt születtek, akiket feleségnek hoztak, vagy akik iparosként telepedtek le, életük végéig *gyüttmentek* maradtak ebben a zárt és önmagát nagyra tartó *szorgalmas és jómódú* paraszti közösségben. Csak parasztembert tudott elképzelni Magdus lányának Noé József gazda is, noha elküldte Rohoncra a zárdába, mert odajárt a bátyja leánya, Noé Terus is, *őt igazi úrilánynak nevelték, egész nap csak verte a zongorát, kézimunkázott, ha kedve tartotta*, Magdussal, aki egyébként sem szeretett tanulni, édesapjának nem voltak ilyen nagy tervei, *azért küldött engem meg a bátyámat, hogy ne legyünk olyan buta parasztok*, az azonban szóba sem került, hogy a fiú ne gazdálkodjon, a leány ne parasztemberhez menjen férjhez. Amikor azután Kulcsár Vencel csendőr kezdett udvarolni Magdusnak, Noé József ellenkezett, mert a csendőrök *szélhámosak*. Pedig a Vencel komoly ember volt. Akkoriban, a harmincas években csak a két Noé fivérnél volt fürdőkád, a kocsmáros Jánosnál már igazi zománcozott, Józsefnél bádognakád, amit hetente vagy kéthetente behoztak a házba, és akkor mindenki ugyanabban a vízben lemosdott. A mindszenti asszonyok kint a Pinkán mosták egymás hátát, és a csendőrök nagy kedvvel fürödtek együtt a lányokkal, *de Vencel komoly volt, nem vett részt a hancúrozásokban*, akkoriban akadt egy megesett lány is a faluban, *ennél a lánynál az ajtón mentek be és az ablakon ki*, a szülők okultak az esetből, Magdus a kapuig sem kísérhette ki Vencelt, *szigorúan fogtak minket, ami a nemiséget illeti, de Vencel nem erőszakoskodott, jó ember volt, azért is harcoltam érte annyit*. Magdus tán az egyetlen mindszenti leány volt ez idő tájt, aki kiharcolhatta magának, hogy szerelemből menjen férjhez. Igaz, egyet-mást megengedett még magának, biciklivel járt, fürdőruhája volt, kalapot hordott, és rövidre vágatta a haját; *le is kurváltak érte*.

A Pinkán nem csak fürödni lehetett, Noé János malmát hajtotta, és a Noéék kis áramfejlesztője néhány házat ellátott árammal is, egyébként sötét volt az utca este, a csendőrök beosztották a férfiakat éjjeli őrzőjára, ők ilyenkor rendszerint betértek valame-

lyik iparos műhelyébe beszélgetni. A Pinka szeszélyes és a hetvenes évekig szabályozatlan volt, évente kiöntött, a folyónak köszönhető az az országban egyedülálló, több falut érintő, úgy 350 hektáros gyepterület, amelyen Mindszent gazdálkodása is alapult. Akinek tíz hold földje volt, abból négy biztosan kaszáló, és tíz marha is állt az istállóban; a négyholdnyi rét huszonöt mázsa szárastakarmányt adott, és a második, augusztusi kaszálás után a gazdák naponta kihajtották a rétre marháikat. A kötött, savanyú talajú szántóföldön *forgó vetésben* termesztettek búzát, rozsot, kevéske kukoricát, tavaszi árpát, valamint zabot, burgonyát és burgendit (takarmányrépát), hajdinát, a termények az önellátás szolgálták; a roszból kenyeret sütöttek, a kicsévelt kévék adták a zsúptetők fedőanyagát, a búzalisztból kalács, cipóka, kifőtt tészta készült, a hajdina egy részét eladták, kedvelték a belőle készült málét, tortát, a véres hurkához is hajdinatörléket használtak. A termékeny réznek köszönhetően a gazdaságokat, a falut nagy marhatartás jellemezte – 1935-ben 578 magyar tarka állt az istállóban –, *abból pénzelt mindenki*. Marhákat fogtak a szekerek elé is, az ökörrrel többet lehetett végezni, igaz, nem mentek velük nagy távolságra, csak a *főszegi* gazdák között akadt ló-tartó; a Sároslak felé eső falurészen éltek a nagyobb gazdacsaládok, akik 1878, a nagy mindszenti tűzvész után, amikor az egész falu leégett, hordták a köveket az újjáépítéshez, és ők jártak Zalába szőlőért.

Köteles Gyulát nyugdíjas télesztág korában is tisztelték és szerették a falubeliek, mert mindenkinek segített, minden munkát elvégzett, az elismerés azonban a múltbéli teljesítménynek is szólt, ő talán az egyetlen, akinek sikerült zsellérsorból felküzdenie magát birtokos gazdává; a barátjával ketten tizenhét holdat is lekaszáltak, átjárt a sároslaki uradalmi erdőbe, de nem akart más szolgálja lenni, aztán az első hízómarha árából borjat vett, ahhoz hozzászerzett egy újabbat, és végül földet vásárolt az örökölt egy holdhoz, földet a sároslaki határban és a Kapui-erdőn túl, *mert a parasztok igen összefogtak, ha jó föld volt eladó, azt egymás között adták, a szegénynek a messzi, rosszabb jutott*. A szorgalommal, veritékkel szerzett javakat, társadalmi állást elismerték a mindszentiek, *de az ügyeskedő embereket nem szerették, nem is bírták, a tejet is csak a tejcarnokig vitték*. Noé János birtokos, vendéglős és malomtulajdonos *ilyen szerencsember volt, aki javainak gyarapodását, meggazdagodását általános vélekedés szerint annak köszönhetette, hogy a csempészéssel foglalkozó fiatalemberek nála verték el a pénzüket*. Igaz, már apja gazdag volt, egyedüli gyerekként félhelyet vitt a házasságba, emellett kocsmáros és boltos volt, *nagyon sok pénz maradt utána, zsidó típus lehetett, vélekedik Noé Magdus, úgy látszik, a vérükben volt, az én apám és anyám is sokat segített a kocsmában a Jánosnak, apám is kicsit önző volt, rátarti, 20 fillérért nem süvegelek senkít, hangoztatta, az urakat ki nem állhatta, de a szegényeket szerette*. Akárcsak bátyja, Noé János, aki a szegény embereknek ingyen adott lisztet; ám a mindszenti parasztok megvetéssel elegy gyanakvását jótékonyására sem altatta el.

(Folytatása következik.)